

“Modern” toplumun nefsine eleştirel bir bakış

A critical view on the self of the modern
society

Emine BAKIRLIOĞLU

Köprü Dergisi, “Nefisperestlik” konulu, gençler arası makale yarışması üçüncüsü.
Köprü Review, Young People Article Competition Third Degree Award On The Title “Sensuality”.

Özet

Nefis insanın benliğinde yer aldığı gibi toplumların da benliğinde yer almaktadır. Tarih boyunca insanlığın arkasında bıraktığı tüm hatıralarda toplumların nefislerinden izler vardır. İnsanlığı kendi çıkarları ve alacağı lezzetler uğruna her şeyi yapmaya sevk eden ve nefisperestliğin modern toplumun verdiği isimlerle farklı şekillerde anılmasından başka bir şey olmayan hazcılık, bireycilik, çıkarıcılık gibi felsefeler günümüzde İslam alemine sirayet etmiş ve Müslüman toplumları da etkisi altına almış durumdadır. Bu çalışmada eleştirel bir yaklaşımla bu hususlar irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Hedonizm, Modernizm, Sekülerizm, Ben merkez-cilik, Etik.

Abstract

Self is settled in the personalities as it is settled in the societies. Throughout history, all the traces left behind by humanity have got many traces of the self of societies. Philosophies such as hedonism, individualism and self-interest, which are nothing but the mention of the sensuality in different ways by modern society, have spread to the Islamic world and influenced Muslim societies. In this study, these issues will be examined.

Keywords: *Hedonism, Modernism, Secularism, Self-centredness, Ethics.*

Giriş

Nefis, insanda her daim var olmasına rağmen son 2-3 yüzyılda farklı bir boyut kazanmıştır. Özellikle İslam ülkelerine bakıldığında nefis algısının oldukça büyük bir dönüşüme uğradığı görülmektedir. Hallac-ı Mansur'un "ene'l-hak" anlayışı, Mevlana'nın nefsi anlatmak için kullandığı "Su, geminin içine girerse onu batırır. Altında bulunursa onu yüzdürür" betimlemesiyle, popüleritenin içinde boğulan günümüz insanının "benlik algısı" arasındaki uçurum, modern çağın her şeyi olduğu gibi nefis anlayışını da dönüşüme uğrattığını göstermektedir. Bunu anlamak, günümüzün bireyini ve toplumunu esaret altına almış olan moderniteyi ve beraberinde getirdiklerini anlamakla mümkün olacaktır.

Nefsin Felsefesi

Bugün sosyal bilimlerde 'İnsanların nereden geldikleri' kadar tartışılan başka bir muamma varsa o da insanlığın nasıl olup da günümüzdeki 'modern' toplum biçimine kavuşmuş olduğu sorusudur. Bugün insanlığın geldiği noktada halen bunlara cevap aranmaktadır. "İnsanın varoluş gayesi nedir?" Buna verilen birbirinden farklı cevaplar olsa da günümüz modern toplumunun üzerine kurulduğu temel argüman, felsefe tarihine ilk kez M.Ö. 435-355'te Aristippos ile geçen hedonizme dayanmaktadır. Bu görüşe göre insanın tüm eylemlerinin haz almaya yönelik olması gerekmektedir. Nefis istekleri ön planda tutan bu anlayışla hareket eden bireyler, davranışlarını hislerinin tatmin derecesine göre şekillendirir hale gelmiştir. Bu anlayış bireyi merkeze almaktadır, ancak burada kastedilen kişinin kendi çıkarlarını gözetmesi, dünyanın merkezine kendisini oturtmasıdır. Sonucunda ise bu birey her şeyi ve herkesi şahsından aşağı görmektedir.

İlginç olan nokta şu ki, felsefe ve diğer sosyal bilimlerin dini en çok eleştirdikleri noktalardan birisi, özellikle semavi dinlerde öne çıkan, "insanın yaratılmışlar içerisinde en yüksek makama sahip varlık olduğu" inancıdır. Bu düşünceye göre kâinat insan için yaratılmış ve diğer tüm varlıkların insanoğlunun hizmetine olması, insanı her şeyin merkezine oturtan bir anlayışın eseridir, bu anlayış insana kendi çıkarı için doğayı katletme özgürlüğü vermektedir. Oysa modernizmin insanı merkeze oturtan felsefesi ile İslam'ın (ya da semavi dinlerin) insanı arzın halifesi olarak gören görüşü kıyaslandığında, gerçekte hangisinin insana kendi çıkarı için ezip geçme hakkı verdiği anlaşılacaktır.

İslam'a göre insan en üstün varlık olarak yaratılmıştır. Ancak kendi makamını seçmek yine kişinin iradesine bırakılmıştır.^[1] Modernizm ise insana kendi çıkarları uğruna her şeyi feda edebilecek bir zihniyet aşlamaktadır. İslam insanı halife konumuna yerleştirmekle ona sınırsız özgürlük vermiştir. Ona yaratılmış her şeye saygı duymayı, Allah namına yaratılmışları sevmeyi öğretilmektedir. Ahiret inancı ile hareket eden bir birey, cehennem

*İslam'a göre
insan en üstün
varlık olarak
yaratılmıştır.
Ancak kendi
makamını
seçmek yine
kişinin iradesine
bırakılmıştır.*

[1] Bediüzzaman Said Nursi. (2012). Mektubat, On İkinci Mektub, s:48, İstanbul: Yeni Asya.

“Ey hürriyet-i şer’î! Öyle müthiş ve fakat güzel ve müjdeli bir sadâ ile çağırıyorsun, benim gibi bir şarklıyı tabakat-ı gaflet altında yatmışken uyandırırıyorsun.”

orkusu ile çevresindeki tüm varlıklara saygı duymayı kendisine düstur edinmektedir. Çünkü yaptığı her şeyin hesabının sorulacağını bilincindedir. Kişiyi her şeyden önce kendisini sevmesini öğütleyen felsefi düşünce ise İslam’ın hoşgörü anlayışından çok uzak bir konumdadır. İki düşünce biçimi arasındaki fark göz önüne alındığında görülecektir ki, hem bireyi hem toplumu, maddi ve manevi anlamda tahrip etmeye yönelten ve özellikle 18. yy’dan beri bunu başaran, modernizmin bireyci ve çıkarıcı anlayışdır.

Özgürlük ve Hürriyet

Nefsin isteklerine göre yaşamayı kendisine şiar edinen felsefenin bir savunması da özgürlüğe atfı yapmaktadır. İnsanın sınırsız derecede özgür bir varlık olduğunu ve kimsenin boyunduruğu altına girmemesi gerektiğini iddia eden bu görüş, modernizmin en cazip tarafı olarak değerlendirilebilir. Özgürlük daima insan için en cazip şey olmuştur. Bediüzzaman Said Nursi “Ben ekmezsiz yaşarım, hürriyetsiz yaşayamam.”^[2] diyerek bunu en güzel şekilde özetlemiştir. Ancak medeniyet adı altında bireylere sunulan özgürlük, insanı diğer her şeyden azat ederken, nefsinin boyunduruğu altına sokmaktadır.

Oysa Bediüzzaman’ın daha çok “hürriyet” olarak dile getirdiği şey, insanı bir kul olarak kabul etmekle birlikte, Cenab-ı Hakk’ın dışındaki her şeyin boyunduruğundan kurtarmayı vaat etmektedir. Zaten onun kendi hayatı da bunu en güzel şekilde ispat etmektedir. Eski Said’den Üçüncü Said’e tüm hayatı boyunca hürriyetin peşinden koşmuş ya da onun özlemi ile yaşamış olması da ona verdiği değer bir göstergesidir. “Dışsal özgürlüğün en güzel tanımını Nursi’nin şu ifadelerinde bulmak mümkündür. ‘İttifak Hüdudadır, hevada ve heveste değildir. İnsanlar hür oldular, ama yine abdullahtırlar.’^[3]

Yine hakiki hürriyetin insanı gerçek insan yaptığının en güzel ifadesi şudur: “Ey hürriyet-i şer’î! Öyle müthiş ve fakat güzel ve müjdeli bir sadâ ile çağırıyorsun, benim gibi bir şarklıyı tabakat-ı gaflet altında yatmışken uyandırırıyorsun.”^[4]

Nefisperest Toplumlara

Yukarıda bahsedildiği gibi modern toplum anlayışı kişiyi kendi hazları ve çıkarları doğrultusunda her şeyi yapabileceğini öngören makyavelist bir felsefeyi aşılacaktır. Bireysel düzeyde düşünüldüğünde narsisizm kadar gidebilen bu felsefe, toplumsal düzeyde de (menfi) milliyetçiliğe yol açmaktadır.^[5]

Özellikle 18. yüzyıldan sonra yavaş yavaş tüm dünyayı etkisi altına almayı başlatan kapitalist zihniyet ile birlikte nefis farklı bir boyut kazanmıştır.

[2] Bediüzzaman Said Nursi. (2012). Emirdağ Lahikası, s:18, İstanbul: Yeni Asya.

[3] Adıgüzel, A. (2014). Toplumsal Yaşam ve Bireysel Özgürlükler, Köprü, Sayı127, s:96.

[4] Bediüzzaman Said Nursi. (2012). Tarihçe-i Hayat, İlk Hayatı, s:47, İstanbul: Yeni Asya.

[5] Fırat, R. (2004). Toplumsallaşmış narsisizm, Köprü, Sayı: 87.

Bu zihniyet ile tamamen kendi çıkarlarına odaklanan ve bu çıkarlar doğrultusunda önüne çıkan her şeyi ezip geçebilecek bir insan ve toplum felsefesi tüm dünyada hakim olmaya başlamıştır. İki dünya savaşı, sömürgeci devlet düzeni, yaşanan katliamlar ve soykırımlar, söz konusu çıkarıcı ve kendi isteklerini ön planda tutan anlayışın birer ürünüdür.

Bu konuda gerek hukuki gerek sosyal anlamda birçok çalışma yapılsa da, halen çıkar uğruna birçok insanın katledilmesi, insanı canavara çevirebilen bu düşünce sisteminin kolay kolay ortadan kalkmayacağını göstermektedir. Üstelik bunlar yalnızca ‘modern’ toplumun bencil felsefesinin açıkça görülebilen tarafıdır. Oysa ırkçılık, göçmen korkusu, İslamofobi gibi dışlamaya ve üstünlük düşüncesine dayalı ideoloji ve olgular da toplumların nefisperest tarafını açığa vurmaktadır.

Toplumun nefisperestleşmesi, bireylerin nefisperestleşmesi kadar doğal bir durum olup, karşımıza çoğunlukla bir ideoloji veya doğrudan dışlayıcı ve sömürgeci bir mekanizma olarak çıkmaktadır. Üstelik birey, toplumla bütünleşmesi sonucu kendi nefisini nasıl müdafaa ediyorsa içerisinde bulunduğu toplumun veya topluluğun nefisini de aynı şekilde müdafaa etmektedir. Bu gün faşizme şahsi olarak karşı çıkan bir birey, kendi ülkesinin faşizan politikalarını destekleyebilmektedir. Bu durum kapitalizmin aracı olan ulus-devletlerin doğal bir gerekliliğidir.^[6]

Müslümanlar Globalleşirken

Sosyolojinin belki de en önemli tartışma konusu daha çok bireyin mi toplumu belirlediği, yoksa toplumun mu bireyin yaşamını şekillendirdiğidir. Hangisinin ağırlıkta olduğu halen tartışılmaktadır. Hemfikir olunan bir nokta varsa o da belirli ölçülerde ikisinin de birbiri üzerinde etkisinin bulunmasıdır. Bu durumda bireylerdeki benmerkezciliğin topluma yansması veya toplumdaki çıkarıcılığın bireylere sirayet etmesi de kaçınılmaz hale gelmektedir. Günümüzde bireylerin davranışları ne ölçüde hedonist eğilimler gösteriyorsa, toplumların, devletlerin davranışları da buna paralel olarak gelişmektedir.

Dünya bugün her ne kadar milletlere, devletlere ayrılmış olsa da, aynı zamanda tek bir köy haline gelmiştir. Dünyanın bir yerinde yaşanan bir şey tüm dünyayı etkileyebilmekte, dolayısıyla birçok ideoloji ve eğilim de insanlar arasında oldukça hızlı bir şekilde yayılabilmektedir. “Küre-i arzı bir köy şekline sokan şu medeniyet-i sefiheyle gaflet perdesi pek kalınlaşmıştır.”^[7] Küreselleşme/globalleşme olarak adlandırılan bu olgunun bir İslam ülkesi olan Türkiye’ye etkisi ise daha çok Batı’ya benzemek şeklinde kendisini göstermiştir. Bediüzzaman Said Nursi’nin Batı’yı sefihane taklit etmek^[8] ola-

*Toplumun
nefisperestleşmesi,
bireylerin
nefisperestleşmesi
kadar doğal
bir durum
olup, karşımıza
çoğunlukla bir
ideoloji veya
doğrudan dışlayıcı
ve sömürgeci bir
mekanizma olarak
çıkmaktadır.*

[6] Fırat, R. (2004). Toplumsallaşmış narsisizm, Köprü, Sayı: 87.

[7] Bediüzzaman Said Nursi.(2012). Mesnevi-i Nuriye, s:105, İstanbul: Yeni Asya.

[8] Bediüzzaman Said Nursi.(2012). Lem’alar, On Yedinci Lem’a, s:172, İstanbul: Yeni Asya.

Nefis, insana
bir imtihan
için verilmiştir.
İnsan nefisini
sevmemelidir.
Hatta Risale-i
Nur'dan
yola çıkılırsa,
Müslüman
kardeşinin nefisini
kendisinininkinden
üstün görmelidir.
Kişi kendi
çıkarlarını
ön planda
tutmamalıdır.

rak adlandırdığı bu durumun olumsuz etkilerinden birisi de, Müslümanların Batı'nın bireyci ve benmerkezci düşünce tarzını benimsemeye çalışmasıdır.

Bireyciliğin Batı toplumlarında ilerlemesi ve yayılması belli bir ölçüde o toplumların maddi gelişimine sebebiyet verse de İslam toplumlarında aynı etkiyi gösterememiştir. Nefisperest bir yaklaşım Müslüman bir ülkenin kolayca benimseyebileceği bir şey değildir. Türkiye'nin yaşadığı kültürel çatışmalar, doğu ile batı arasındaki arada kalmışlık durumu ve yıllardır bitmek bilmeyen sosyal krizler bunu yansıtmaktadır. Cumhuriyet'in ilanından sonra yazılan romanlara bakıldığında bu daha açık bir şekilde görülmektedir. Peyami Safa, Halide Edip, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi yazarların romanlarında sık sık ön plana çıkardıkları doğu-batı çatışması, toplumun yaşadığı buhranın edebiyata yansımış halidir. Bir tarafta seküler, modern, bireyci ve hazzına düşkün Batı, diğer yanda topluluk kültürü ile yetişmiş, muhafazakar, geleneksel bir Doğu betimlemesi, toplumun birey toplum çatışmasını iliklerine kadar yaşadığının işaretidir.

Hepsinin ortak özelliği bireyi merkeze oturtmak olan bireycilik, hazcılık gibi akımlar İslamiyet'te nefisperestlik olarak kendini göstermektedir. Nefis, her insanda olmakla birlikte, onun nasıl kullanılacağı kişinin kendisine bırakılmıştır. Nefsin insanı esir etmesi veya insanın kendi nefisini kontrol etmesi, kişinin kendisine bağlıdır.^[9] Yani İslamiyet nefsi inkar etmez veya yok edilmesini emretmez. Ancak insana verilen tüm cihazatın kullanımında olduğu gibi onun da kullanımı insanı en yüksek merteye ile en aşağı merteye arasında götürüp getirebilir.

"Nefsine muhabbet değil, belki adavet etmelisin; veyahut acımalısın; veyahut mutmaine olduktan sonra, şefkat etmelisin. Eğer nefisini seversen-çünkü senin nefsin lezzet ve menfaatin menşeidir; sen de, lezzet ve menfaatin zevkine meftunsun-o zerre hükmünde olan lezzet ve menfaat-i nefsiyeyi nihayetsiz lezzet ve menfaatlere tercih etme. Yıldız böceği gibi olma."

Buradan da anlaşılacağı üzere nefis, insana bir imtihan için verilmiştir. İnsan nefisini sevmemelidir. Hatta Risale-i Nur'dan yola çıkılırsa, Müslüman kardeşinin nefisini kendisinininkinden üstün görmelidir. Kişi kendi çıkarlarını ön planda tutmamalıdır.

Oysa modernizm bireye her zaman kendi çıkarlarına göre hareket etmeyi öğretmektedir.

İslamiyet'e birçok yönden ters düşen bu anlayış, ilginç bir şekilde Müslümanlar arasında giderek benimsenmektedir. Türkiye toplumu üzerinden değerlendirilirse, halen birçok açıdan toplulukçu özellikler gösteren fertlerin giderek kendi çıkarlarına önem veren ve "anı yaşa" felsefesi ile hareket eden bir anlayışı da günlük hayatına geçirdiği görülmektedir. Ahlaki değerlerin giderek önem kaybetmesi ve birbirini doğuran toplumsal sorunlar

[9] Bediüzzaman Said Nursi. (2012). Sözler, 32. Söz, s:587, İstanbul: Yeni Asya.

bunu açık bir şekilde ispatlamaktadır. “Modernizm erdemli değil faydacı insanı; başkasını değil, kendini mutlu etmeye öncelik veren insanı; soyut zevkleri değil, somut zevkleri önemseyen insan tipini teşvik etti.”^[10]

Mutlu(mu)yuz

Modernizmin insana vaat ettiklerinden birisi de, insanı mutluluğa ulaştırmaktır. Ona ulaşmak için tıpkı bir makyavelist gibi hareket edip, mutluluğunu her zaman birincil planda tutan bir insan modeli çizer. Bu mutluluğun temeli ise tamamen nefsin isteklerine dayandırılmaktadır. Bireyin yaşamı ‘istemek’ eylemi üzerine kurulmuştur.^[11] “İstiyorum öyleyse varım” felsefesi modern insanın hayatını şekillendirmektedir. İstekleri gerçekleşmeyince ise kendisini mutsuzluğun dibinde bulmaktadır. Oysa bu anlayış İslamiyet’e zıttır. “Şu dâr-ı dünya, meydan-ı imtihandır ve dâr-ı hizmettir. Lezzet ve ücret ve mükâfat yeri değildir.”^[12]

İslam’ın dünyayı bir imtihan yeri olarak göstermesine zıt bir şekilde, dünyayı haz ve lezzet alma yeri olarak yansıtan düşünce tarzını benimseyen birey, karşılaştığı olumsuzluklar karşısında kendisine bir dayanak noktası bulamamakta, lezzet almaya odaklı yaşadığı bir yerde elem yaşamamanın verdiği şok, kişiye ağır gelmektedir. Her yıl giderek artan intihar oranları bunu açık bir şekilde göstermektedir. En sonunda düzen kendisi ile çelişmekte, sınırsız mutluluğu vaat eden modernizm, insanı mutsuzluğun içerisine sürüklemektedir.

Sekülerizmin Vicdanı: Etik

Dünyevileşme olarak da tanımlanabilen sekülerizm, “Toplumun ahlâk standartlarının dine ve dinlere göre değil, günlük hayata göre düzenlenmesi suretiyle dinin etkisini dışlamak ve dinî değer yargılarına bağlı kalmaksızın hüküm vererek sonuca ulaşmak anlamlarına gelir.”^[13] Yani sekülerist anlayışa göre, bireyler şahsi hayatlarında dinlerini istedikleri gibi yaşayabilmekle birlikte sosyal hayatlarındaki davranışlarında dini referans almamalıdır.

Dinin sosyal hayatı düzenlemedeki etkisi göz önüne alındığında bu düşünce epey riskli görünmektedir. Zira din, birçok açıdan toplumu düzen içerisinde tutmaktadır. Özellikle ahlaki değerler yönünden bakıldığında dinin oldukça büyük bir etkisi olduğu görülecektir. Her ne kadar İslamiyet’in doğru yaşanmamasından kaynaklı olarak bugün kendisini dindar olarak tanımlayan toplumların ahlaki değerlerinde yozlaşma görülse de, özellikle Türkiye gibi İslamiyet ile bütünleşmiş bir toplumda^[14] dinin sosyal hayattan çekilmesi, çok daha kötü sonuçlar doğuracaktır. Çünkü ahlaki değerler ne

Din, birçok açıdan toplumu düzen içerisinde tutmaktadır.

Özellikle ahlaki değerler yönünden bakıldığında dinin oldukça büyük bir etkisi olduğu görülecektir.

[10] Tarhan, N. (2004). Ben Merkezcilikten Sosyal Narsizme, Köprü, Sayı:84, s:80.

[11] Ulusoy, M. (2004). Benlik ve arzu ilişkisi, Köprü, Sayı: 84,s:14.

[12] Bediüzzaman Said Nursi.(2012). Lem’alar, İkinci Lem’a, s:16, İstanbul: Yeni Asya.

[13] ORAK, M. (1995). Doğu Toplumlarının Sekülerleştirilmesi, Köprü, Sayı:51.

[14] Bediüzzaman Said Nursi. (2012). Mektubat, Yirmi Altıncı Mektub, s:31, İstanbul: Yeni Asya.

“Eğer biz doğru
İslâmiyeti ve
İslâmiyete lâıyk
doğruluğu
ve istikameti
göstersek, bundan
sonra onlardan
fevc fevc dahil
olacaklardır.”

kadar yozlaşırca yozlaşsın bugün toplumda birçok bireyin (özellikle) kendisini olumsuz davranışlardan uzak tutmaya çalışmasının sebebi olarak inancını gösterdiği gözlenmektedir.

“Nev-i insanın üçten birisini teşkil eden gençler, hevesatları galeyanda, hissiyata mağlûp, cüretkâr akıllarını her vakit başına almayan o gençler, âhiret imanını kaybetseler ve Cehennem azabını tahattur etmezlerse, hayat-ı içtimaiyede, ehl-i namusun malı ve ırzı ve zayıf ve ihtiyarların rahatı ve haysiyeti tehlikede kalır. Bazı, bir dakika lezzeti için bir mes’ut hane nin saadetini mahveder ve bu gibi, hapiste dört beş sene azap çeker, canavar bir hayvan hükmüne geçer.”^[15]

Seküler modern toplumun bu noktada din yerine ‘etik’ kavramını devreye soktuğu görülmektedir. Dinin sosyal hayattan çekilmesinin oluşturduğu ahlaki boşluk etik ile doldurulmaya çalışılmaktadır. Dindar bir insan hırsızlık yapmaktan, cinayet işlemekten veya kötü olarak adlandırılacak herhangi bir davranıştan ahiret inancına dayanarak uzaklaşmaktadır. Seküler bir birey ise bu davranışlardan kaçınır çünkü etiğe uygun değildir. Yani ahlaki olarak yanlıştır. Sekülerizmde doğru ve yanlış olanın insanlar tarafından belirlendiği ve zamana-mekana göre değişkenlik gösterebildiği göz önünde bulundurulursa, etik çerçevesinde şekillenen bir sosyal hayatta ahlaki değerlerin aslında ne kadar kırılğan bir zemine yerleştirildiği anlaşılabilir.

“Eğer biz doğru İslâmiyeti ve İslâmiyete lâıyk doğruluğu ve istikameti göstersek, bundan sonra onlardan fevc fevc dahil olacaklardır.” Bu hakikatin hâlâ farkına varamayan Müslümanlar, bugün Batı’nın hümanizmi karşısında kendisini ispatlamaya çalışmaktadır. Oysa İslamiyet’in ahlaki değerleri ne hümanizme, ne de başka herhangi bir ideolojiye ihtiyaç bırakmayacaktır.

Sonuç

Nefisperestlik hem bireysel hem de toplumsal düzeyde bir hastalıktır. Birey düzeyinde kişinin kendinden başkasını düşünmeyip bencilce hareket etmesi gibi bir sonucu doğuran bu hastalık, toplumsal düzeyde çeşitli ideolojilerden katliamlara ve savaşırlara kadar toplumların salt kendi çıkarlarını düşünmelerinden kaynaklanan korkunç sonuçlar doğurmaktadır. Modern toplum kendi felsefesinden türeyen bu yaklaşımın sonuçlarını hümanizm gibi düşüncelerle yine kendisi tolere etmeye çalışmaktadır. Ancak nefisperest düşünce biçimi hakim olduğu ve aşılınmaya devam edildiği sürece bunun bir faydası olmayacaktır. Bediüzzaman’ın “Din ve fazileti düstur-u medeniyet etmemeklikten neşet eden müsaade-i sefahet ve muvafakat-i şehvet-i nefis...”^[16] betimlemesi bunun ilacının İslamiyet’in koyduğu esaslar üzerine hareket etmekte gizli olduğunu göstermektedir.

[15] Bediüzzaman Said Nursi. (2012). Şualar, On Birinci Şua, s: 203, İstanbul: Yeni Asya.

[16] Bediüzzaman Said Nursi. (2012). Muhakemat, Dokuzuncu Mukaddeme, Hatime, s:46, İstanbul: Yeni Asya.

KAYNAKÇA

- Bediüzzaman Said Nursi. (2012). *Emirdağ Lahikası*, s:18, İstanbul: Yeni Asya.
- Bediüzzaman Said Nursi. (2012). *Lem'alar, İkinci Lem'a*, s:16, İstanbul: Yeni Asya.
- Bediüzzaman Said Nursi. (2012). *Mektubat, Yirmi Altıncı Mektub*, s:31, İstanbul: Yeni Asya.
- Bediüzzaman Said Nursi. (2012). *Mesnevi-i Nuriye*, s:105, İstanbul: Yeni Asya.
- Bediüzzaman Said Nursi. (2012). *Mubakemat, Dokuzuncu Mukaddeme*, Hatime, s:46, İstanbul: Yeni Asya.
- Bediüzzaman Said Nursi. (2012). *Sözler, 32. Söz*, s:587, İstanbul: Yeni Asya.
- Bediüzzaman Said Nursi. (2012). *Şualar, On Birinci Şua*, s: 203, İstanbul: Yeni Asya.
- Bediüzzaman Said Nursi. (2012). *Tarihçe-i Hayat, İlk Hayatı*, s:47, İstanbul: Yeni Asya.
- Köprü*, Kış-2003, Medeniyet.
- ORAK, M. (1995). Doğu Toplularının Sekülerleştirilmesi, *Köprü*, Sayı: 51.
- Adıgüzel, A. (2014). Toplumsal Yaşam ve Bireysel Özgürlükler, *Köprü*, Sayı 127, s:96.
- Tarhan, N. (2004). Ben Merkezilikten Sosyal Narsizme, *Köprü*, Sayı: 84, s:80.
- Ulusoy, M. (2004). Benlik ve arzu ilişkisi, *Köprü*, Sayı: 84, s:14.
- Fırat, R. (2004). Toplumsallaşmış narsisizm, *Köprü*, Sayı:87.
- Yürükel, S. (2004). Batı Tarihinde İnsanlık Suçları, İstanbul: Marmara Grubu.